Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Zandvoort

Gemeentebeschrijving, januari 1992.

Foto omslag:
Ingangspartij van
het spoorwegstation
te Zandvoort (1908)

Inhoud

Verantwoording *5*

1. **Inleiding** *7*

2. **Bodemgesteldheid** *9*
2.1 Bodem *9*
2.2 Afwatering *9*

3. **Grondgebruik** *11*
3.1 Agrarisch *11*
3.2 Niet-agrarisch *11*
3.3 Landschapsbeeld *11*

4. **Infrastructuur** *13*
4.1 Landwegen *13*
4.2 Wateren *13*
4.3 Dijken en kaden *14*
4.4 Spoor- en voormalige tramwegen *14*

5. **Nederzettingsstructuur** *15*
5.1 Algemeen *15*
5.1.1 Bevolkingsontwikkeling *15*
5.2 Het dorp Zandvoort *15*
5.3 Het buurtschap Bentveld *18*
5.4 Het buitengebied *18*

6. **Bebouwingskarakteristiek** *19*
6.1 Het dorp Zandvoort *19*
6.2 Het buurtschap Bentveld *20*
6.3 Het buitengebied *21*

7. **Stedebouwkundige typologie** *23*

8. **Gebied met bijzondere waarden** *25*

Verantwoording inventarisatie *27*

Geraadpleegde werken *29*

Tabellen bevolkingsgegevens *31*

Herkomst afbeeldingen *33*

Afbeeldingen *35*

Register *47*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw-Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijk ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatie-gebieden wordt het werk per gemeente verricht.
Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Zandvoort. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving Zuid-Kennemerland worden geraadpleegd.

De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.
De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek, een stedebouwkundige typologie, een beschrijving van het gebied met bijzondere waarden, alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.

De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Zandvoort zijn uitgevoerd door drs. E. van der Kleij, als inventarisator jongere bouwkunst verbonden aan de provincie Noord-Holland. De werkzaamheden bestonden uit een vooronderzoek, het maken van de gemeentebeschrijving en het fotograferen en beschrijven van de geselecteerde objecten en complexen.

Dank gaat uit naar de gemeente Zandvoort voor assistentie bij het raadplegen van archieven, naar de heer P.P. van Delft voor zijn advies over de zogenaamde 'Walzkörpersperre' in het duingebied, naar ing. G. Cense voor het kritisch lezen van de concept-gemeente-beschrijving Zandvoort en naar ir. C. Wagenaar voor zijn inspanning met betrekking tot de verbreiding van de bekendheid met het MIP in de gemeente Zandvoort.

1. Inleiding

De gemeente Zandvoort ligt in het zuidwesten van de provincie Noord-Holland en wordt aan de noord- en de oostzijde begrensd door de gemeente Bloemendaal. Aan de zuidzijde ligt de Zuidhollandse gemeente Hillegom en aan de westzijde de Noordzee.
De gemeente bevat twee kernen: het dorp Zandvoort en het buurtschap Bentveld. Het dorp ligt aan zee en is een bekende Nederlandse badplaats. Bentveld ligt in het oosten van de gemeente tegen de grens met Aerdenhout. De omvang van de gemeente Zandvoort bedraagt 3377 ha en het aantal inwoners 15.479 (31.12.90).

Ten behoeve van een overzichtelijke inventarisatie is de gemeente Zandvoort opgedeeld in de MIP-deelgebieden: Zandvoort/Zandvoort, Zandvoort/Bentveld en Zandvoort/buitengebied. De deelgebieden komen overeen met de bebouwde kommen van het dorp Zandvoort en het buurtschap Bentveld. Het resterende gemeentegebied wordt buitengebied genoemd.

De gemeente Zandvoort behoort tot de MIP-regio (MIP-inventarisatie-gebied) Zuid-Kennemerland. Deze regio omvat voorts de gemeenten Haarlem, Bloemendaal, Heemstede en Bennebroek.
(Zie afbeeldingen 1 en 7.)

2. Bodemgesteldheid

2.1 Bodem

De gemeente Zandvoort ligt geheel op de jonge duinen. Dit geaccidenteerde zandgebied werd grotendeels gevormd tussen 1200 en 1600 door landinwaartse verstuiving. Oorzaak was een wijziging in de klimaatsomstandigheden vanaf de elfde eeuw. Onder invloed van overheersende westenwinden en zeespiegelwijzigingen werden toen de jongere strandwallen en onderwaterdelta's die westelijk van de huidige kustlijn lagen geërodeerd, waarbij het zand ver landinwaarts werd verplaatst. Tijdens dit proces vormde zich langs het strand een hoge duinwal, de zogenaamde **zeereep**. Landinwaarts, in de zogeheten **middenduinzone**, werden door ringduinen omsloten windkuilen gevormd.

Het **reliëf** van de bodem varieert van circa 4 tot circa 25 meter + NAP. De zeereep heeft een gemiddelde hoogte van 15 tot 19 meter + NAP, de middenduinzone een gemiddelde hoogte van 15 tot 21 meter + NAP. De huidige situatie verschilt niet wezenlijk met de toestand rond 1850. *(Zie afbeelding 8.)*

2.2 Afwatering

De afwatering van de jonge duinen geschiedde van oudsher ondergronds op natuurlijke wijze in oostelijke richting. Na de jongste eeuwwisseling nam het grondwaterpeil als gevolg van de drinkwaterwinning af.
In verband hiermee werden diverse kanalen gegraven waarin thans het waterpeil op relatief grote diepte kan worden waargenomen (zie 3.2).

3. Grondgebruik

3.1 Agrarisch

Rond 1850 bestond het grootste deel van het gemeentelijk grondgebied uit de woeste gronden van de jonge duinen. Aanvankelijk als aanvulling op inkomsten uit de visserij, maar later als hoofdbezigheid (zie 4.1), exploiteerde een aantal families **aardappelakkers** in de duinen rond het dorp. Deze aardappelteelt begon rond 1800 en bereikte een hoogtepunt tussen 1850 en 1900. Als gevolg van de voortgaande verlaging van het grondwaterpeil door de in 2.2 genoemde drinkwaterwinning verdween de aardappelteelt goeddeels in de eerste helft van de 20ste eeuw. Rond 1940 was een groot aantal voormalige akkers nog duidelijk in het landschap herkenbaar. Dit aantal nam af in de daaropvolgende decennia. Toch zijn tegenwoordig nog diverse verdiept gelegen velden herkenbaar gebleven.

3.2 Niet-agrarisch

Vanaf 1853 begon de **winning van drinkwater** uit de duinen ten behoeve van de stad Amsterdam. In het duingebied ten zuiden van het dorp Zandvoort werd tussen 1852 en 1929 een stelsel van kanalen gegraven voor het vervoer van duinwater naar de in Aerdenhout en Heemstede gelegen installaties van de Amsterdamse waterleiding, die het water via buizen naar de hoofdstad pompte.
Vanaf circa 1900 begon de gemeente Zandvoort een eigen bedrijf voor de winning van drinkwater in de duinen van het buurtschap Bentveld. Van hieruit werd het water via buizen naar het dorp Zandvoort vervoerd alwaar in 1912 een watertoren werd gebouwd. Deze watertoren verdween tezamen met het grootste deel van de kustbebouwing in 1943. Na de Tweede Wereldoorlog verrees de huidige watertoren op enige afstand ten zuiden van de oude lokatie.
Na 1945 werd de winning van duinwater vervangen door een systeem waarbij rivierwater in de duinen werd gezuiverd tot drinkwater. Hiertoe werd het kanalenstelsel uitgebreid tot infiltratiegebied voor rivierwater uit de Lek bij Jutphaas. Het bedrijf van de Zandvoortse gemeente-waterleiding werd enige jaren geleden onderdeel van het Waterleiding-bedrijf Zuid-Kennemerland.

3.3 Landschapsbeeld

Het geaccidenteerde ruimtelijk karakter van de gemeente Zandvoort wordt bepaald door de met helmgras begroeide zeereep en het vlakke strand ten westen hiervan. Ten oosten van de zeereep ligt de vier kilometer brede middenduinzone die merendeels is begroeid met laag struikgewas en voornamelijk aan de oostzijde en op enkele duintoppen is bebost. Opmerkelijke elementen in het landschap zijn de diep gelegen kanalen ten behoeve van het drinkwaterbedrijf en de in 3.1 genoemde voormalige aardappelakkers.

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

Rond 1850 kon het dorp Zandvoort worden bereikt via de Zandvoortselaan en het Visserspad, twee in oorsprong middeleeuwse verbindingen waarlangs de Zandvoortse vissersvrouwen hun produkten naar het achterland vervoerden. Het Visserspad, langs een groot deel waarvan in 1881 de spoorlijn Haarlem-Zandvoort werd aangelegd, is thans ingericht als fietspad tussen de Overveense uitspanning 'Kraantje Lek' en de Sophiaweg in het dorp Zandvoort.

De **Zandvoortselaan** is de enige regionale oost-westverbinding voor het wegverkeer in de gemeente Zandvoort. De verbinding ontstond tussen 1826 en 1828, deels door bestrating van een zandpad en deels door geheel nieuwe aanleg. Samen met de huidige Hogeweg en de Haarlemmerstraat vormde de straatweg vanaf 1828 een verbinding tussen het in dat jaar geopende Groot Badhuis en de Heerenweg te Heemstede (bij Berkenrode). De bouw van het badhuis en de wegaanleg sproten voort uit een particulier initiatief dat door één der participanten, Jhr. D.J. van Lennep, in 1826 alsvolgt werd beargumenteerd:
'Une entreprise pour tirer ce village de sa misere en y fondant une maison de bains et en faisant paver en briques le chemin depuis le Heerenweg pres de Berkenroede jusqu'a la mer'. (Kulve, p.13). De weg verbrak het isolement en vergrootte de afzetmogelijkheid voor de aardappeltelers en de (schelpen)vissers.

De **noordelijke verlenging van de Boulevard Barnaart**, is de tweede regionale ontsluitingsweg van Zandvoort. Deze kustweg werd rond 1920 aangelegd vanaf het Grand Hotel in Nieuw Zandvoort naar de strandafgang Bloemendaal aan Zee. Vandaar sloot de uit 1920 daterende Bloemendaalse Zeeweg aan op Overveen en Haarlem.

Rond 1900 werd een aantal lokale verbindingen aangelegd waarvan de Kostverlorenstraat, de Haltestraat en de Brederodestraat de belangrijkste nog bestaande wegen vormen.

De **Kostverlorenstraat** vormt met de in het verlengde hiervan gelegen Zeestraat een oost-westverbinding ten noordoosten van het oude dorp. Na een bocht van een kwartcirkel nabij het Kostverlorenpark sluit de straat als noord-zuidverbinding haaks aan op de Zandvoortselaan. De Kostverlorenstraat en de Zeestraat kwamen tot stand ter ontsluiting van het nieuwe badcentrum ten noorden van het oude dorp (4.4).

De **Haltestraat** is een gebogen noord-zuidverbinding die direct ten oosten van het oude vissersdorp (Noordbuurt) werd aangelegd als verbinding tussen het Kerkplein en de spoorweghalte ten noorden van de Kostverlorenstraat.

De **Brederodestraat** loopt ten dele parallel aan de Hogeweg en de Boulevard Paulus Loot. De weg werd op geruime afstand ten zuiden van het toenmalige dorp aangelegd als verbinding tussen de Zandvoortselaan en de zuidelijke punt van de Boulevard Paulus Loot.

(zie afbeelding 9.)

4.2 Wateren

De zee is altijd de belangrijkste bron van inkomsten voor Zandvoort geweest, tot circa 1900 voor de visserij en vanaf circa 1830 in verband met de badplaatsfunctie. In het duingebied liggen sinds circa 1850 de in 3.2 genoemde kanalen en het latere infiltratiegebied van het Amsterdamse drinkwaterbedrijf. Tenslotte liggen er verspreid door het duingebied enige kleine meren.

4.3 Dijken en kaden

In de gemeente Zandvoort ligt alleen de spoordijk van de lijn Haarlem-Zandvoort.

(Zie afbeelding 9.)

4.4 Spoor- en voormalige tramwegen

De aanleg van de spoorlijn Haarlem-Zandvoort in 1881 was bedoeld als impuls voor Zandvoort tot internationale badplaats. Dit laatste kreeg betekenis toen Zandvoort in 1884 eindstation werd voor de exprestrein naar Bazel. Het initiatief ging uit van de NV Haarlem-Zandvoort Spoorwegmaatschappij, die samen met de Bouwgrond Onderneming Zandvoort ten noorden van het oude dorp het mondaine badcentrum 'Nieuw-Zandvoort' ontwikkelde. Het in 1881 gebouwde station 'Bad-Zandvoort' was primair gericht op dit badcentrum en lag op geruime afstand van het dorp. Tussen het dorp en het nieuwe badcentrum liep tussen 1888 en 1908 een paardetram.

In 1902 werd de spoorlijn dubbelsporig en kwam aan de noordzijde van het dorp een stopplaats aan de Haltestraat. Deze halte verdween samen met het station Bad-Zandvoort, toen in 1909 het huidige kopstation in gebruik werd genomen. Dit uit architectonisch oogpunt opmerkelijke station, werd gebouwd in een Berlagiaanse trant die vergelijkbaar is met het spoorwegstation te Haarlem.

Van grote betekenis voor het dagtoerisme en het forensisme was de aanleg van de elektrische tramlijn tussen het dorp Zandvoort en de stad Haarlem in 1899. De lijn werd in 1904 doorgetrokken naar Amsterdam en in 1957 opgeheven. Het tracé en de lokaties van de voormalige haltes en eindstation zijn herkenbaar gebleven. Op Zandvoorts grondgebied stopte de tram volgens de kaart van 1900 op drie plaatsen: 1. het eindstation in het dorp Zandvoort; 2. de halte 'Kostverloren', bij de aansluiting van de Kostverlorenstraat op de Zandvoortselaan; 3. de halte te Bentveld. Naderhand zijn er twee stopplaatsen bijgekomen tussen de tweede en derde halte. Dit waren de haltes bij de Kennemergolfclub en bij de manege in de waterleidingduinen.

(Zie afbeeldingen 4 en 9.)

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

Rond 1850 bevatte het grondgebied van de huidige gemeente Zandvoort het vissersdorp, annex badplaats Zandvoort en het op de grens met Aerdenhout gelegen landgoed Bentveld. Aan weerszijden van de Zandvoortselaan bevond zich gespreide bebouwing met ter hoogte van de renbaan een zekere concentratie. Verspreid over het tussenliggende duingebied (buitengebied) lagen enkele boerderijen, jachthuizen en een in 1844 geopende renbaan voor de paardesport. Ten noordoosten van deze renbaan, op de grens met Aerdenhout, lag het landgoed Groot-Bentveld.

Door de ontwikkeling van de vissershaven in het nabijgelegen IJmuiden (ca. 1875) was de betekenis van Zandvoort als vissersplaats tegen de eeuwwisseling geheel verdwenen. Zandvoort zelf had nooit een haven gekend. De bomschuiten van de vissersvloot werden hier bij vloed op het strand getrokken.

Tussen 1875 en 1900 nam echter de betekenis van Zandvoort als badplaats toe. Dit laatste mede door de ontwikkeling van het mondaine badcentrum 'Nieuw Zandvoort' ten noorden van het dorp.

Tussen 1900 en 1940 groeide het dorp sterk door woningbouw voor welgestelden, middenstand en arbeiders. De woningbouw was tot de Eerste Wereldoorlog veelal gericht op zomerbewoning. Daarna werd het verblijf vaak permanent. Ook werden huizen gebouwd met het oog op kamerverhuur in het zomerseizoen. De eigenaar-bewoner betrok dan in de zomermaanden een bepaald gedeelte van het huis, hetzij een verticaal te splitsen gedeelte, hetzij de verdieping en verhuurde de overige vertrekken. De zomerverhuur heeft altijd een aanzienlijke bron van inkomsten voor de Zandvoortse bevolking gevormd.

Op het landgoed Groot-Bentveld ontwikkelde zich het gelijknamige buurtschap vooral na de Eerste Wereldoorlog.

In het buitengebied verdwenen in de periode tot 1920 de duinboerderijen en de renbaan.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog werd in verband met de aanleg van de Duitse kustverdediging ('Atlantikwall') het grootste deel van de bebouwing in een strook langs de zeereep afgebroken. Alleen het kurhaus bleef behouden. De kustverdediging behelsde een vestingcomplex van permanente betonnen verdedigingsbouw in dorp en buitengebied. Aan de landzijde werd de vesting door een tankmuur begrensd. Na 1945 werd het complex grotendeels afgebroken en begon een proces van wederopbouw en uitbreiding. Het kurhaus werd bij de wederopbouw van de badplaats afgebroken.

(Zie afbeeldingen 2 t/m 6.)

5.1.1 Bevolkingsontwikkeling

Tot circa 1825 lag het gemiddelde aantal inwoners van de gemeente Zandvoort (heerlijkheid tot de gemeentewet van 1851) op een gemiddeld aantal van 700 personen. Daarna trad een geleidelijke bevolkingsgroei op die tot 1880 werd veroorzaakt door een geboorte-overschot. Tussen 1880 en 1940 zou zich een permanent vestigingsoverschot gaan voordoen, met een hoogtepunt tussen 1910 en 1920 (zie tabel bevolkingsgegevens). Dit vestigingsoverschot werd voor een groot deel gevormd door forensen en gepensioneerden.

5.2 Het dorp Zandvoort

'Reeds voor 1300 komt de naam 'Santfoerde' voor in de annalen van de bekende kroniekschrijver Melis Stoke, als deze vertelt van de landing van

Witte van Haemstede op het Zandvoortse strand om op te rukken door de aldaar aanwezige 'voorde' door de Kennemerduinen, om de Vlamingen bij het Manpad ten zuiden van Haarlem beslissend te verslaan', (Kulve p. 13).
Zandvoort ontstond als **vissersdorp** in een duinvallei direct achter de zeereep. De vallei stond via een doorgang in de zeereep met het strand in verbinding. Rond 1850 was het dorp uitgegroeid tot een komvorm. De van oost naar west lopende Kerkstraat verdeelde het dorp in de nog steeds zo geheten Noordbuurt en Zuidbuurt.
De ontwikkeling tot **badplaats** begon met de bouw van een klein badhotel dat in 1826 verrees aan de doorgang in de zeereep (zie 2.1). Twee jaar later werd ten zuiden van dit hotel het eerder genoemde Groot Badhuis geopend. Door de toenemende belangstelling voor het kuren aan zee werd dit badhuis in 1858 uitgebreid. Op de zeereep verrezen in de daaropvolgende decennia meerdere badhotels. Ten zuidwesten van de Hogeweg werd een badhuis voor 'minvermogenden' gebouwd. Aan de zuidzijde van deze weg werden rond 1880 grotere woonhuizen gebouwd. De toename van de welvaart als gevolg van de badplaatsfunctie kwam tot uiting in de vervanging van de NH dorpskerk (1849), de bouw van een RK kerk (1854), de bouw van enige scholen (ca 1865) en van een raadhuis (1873). Dit raadhuis werd gebouwd aan de zuidzijde van de Kerkstraat, naar ontwerp van de Haarlemse architect D.E.L. van den Arend.

Het in 4.4 en 5.1 genoemde badcentrum **Nieuw Zandvoort** werd tussen 1880 en 1914 wegens een minder succesvolle exploitatie slechts ten dele gerealiseerd. De kern van het project bestond uit een kurhaus, dat via een passage met het spoorwegstation werd verbonden. Het formele stedebouwkundige plan, dat voorts ruimte bood aan hotel-, pension- en woonhuisbouw, werd ontworpen door de Rotterdamse architect J.C. van Wijk. Van Wijk, architect van onder meer de in 1940 verwoeste passage te Rotterdam en samen met H. Wesstra van de nog bestaande passage te Den Haag, ontwierp ook de genoemde passage tussen het kurhaus en het spoorwegstation.
Nieuw-Zandvoort bleek voor een langdurig verblijf door een internationaal publiek niet de verwachte aantrekkingskracht te hebben. Het badpubliek bestond grotendeels uit Amsterdamse dagjesmensen die zich vooral richtten op de badaktiviteiten ter hoogte van het oude dorp. De genoemde verplaatsing van het spoorwegstation en het niet herbouwen van de passage na de brand in 1927, bevestigde het gedeeltelijk falen van Nieuw Zandvoort als internationaal badcentrum. Op het kurhaus na werd de bebouwing in 1943 geheel gesloopt. Dit kurhaus verdween in de eerste jaren na de oorlog. Het spoorwegemplacement is nog aanwezig en de plaats van het vroegere station is herkenbaar gebleven.
De sterke toename van de woningbouw die zich vanaf circa 1905 voordeed, manifesteerde zich voornamelijk in **enkele en dubbele woonhuizen met veranda**. Tot in de Eerste Wereldoorlog werden deze woonhuizen merendeels gebouwd in tweezijdig lintvormige verkaveling aan de noord- en oostzijde van het dorp. Aan de noordzijde ontstonden de dicht bebouwde linten vooral langs in- en uitvalswegen als Kostverlorenstraat en Zeestraat en aan de oostzijde langs Grote Krocht, Haarlemmerstraat en Zandvoortselaan. Alleen tussen het oude dorp en Nieuw Zandvoort werd niet lintvormig gebouwd.
Een concentratie van individuele **villa's** op ruime kavels ontstond in deze periode vooral op enige afstand ten oosten van het oude dorp, aan weerszijden van de Kostverlorenstraat nabij de tramhalte 'Kostverloren'. Op kleinere schaal werden dergelijke villa's ook aan de zuidzijde van het dorp, langs de Brederodelaan gebouwd. Langs de boulevards verdichtte

de bebouwing zich in deze periode met woonhuizen van voornamer signatuur.
Vanaf 1909 ontwikkelde de gemeente Zandvoort in aansluiting op het oude dorp **complexgewijze arbeiderswoningen**. Dit gebeurde op een verspringend rechthoekig stratenplan achter de lintbebouwing van Haltestraat en Kostverlorenstraat. Na de Eerste Wereldoorlog breidde de complexgewijze woningbouw voor arbeiders zich in dit gebied uit. Naast de gemeente bouwden hier ook de coöperative woningbouwverenigingen 'Onderling Hulpbetoon' en 'Eendracht maakt macht'. Kort na 1920 bouwde laatstgenoemde vereniging een tuinwijk-achtige complex ten noorden van de spoorlijn Zandvoort-Haarlem.
Het niet geheel uitgevoerde stedebouwkundig plan en een deel van de bebouwing was van de gemeente-architect **Johannes Jansen**. Jansen bekleedde dit ambt vanaf 1918 tot 1930. Vóór 1918 was hij Zandvoort's gemeente-opzichter, in welke functie hij het in 1911 gebouwde raadhuis ontwierp.
Dit monumentale raadhuis verrees direct ten oosten van het oude dorp, in de nabijheid van het eindstation van de tram. Hier ontwikkelde zich het **dorpscentrum** van het groeiende Zandvoort. Vanaf circa 1905 werden hier een postkantoor, een bankkantoor, een grand-café, winkel-woonhuizen en een dokterswoning gebouwd. Ook werden winkels gebouwd in de Haltestraat, de noord-zuidverbinding tussen Raadhuisplein en Kostverlorenstraat (zie 4.1). In deze periode nam ook het aantal winkels in de Kerkstraat toe.

Tussen 1920 en 1940 deed de grootste ruimtelijke ontwikkeling zich voor in de buurtsgewijze woningbouw op een gebogen stratenplan tussen Kostverlorenstraat, Koninginneweg en trambaan. Deze royale middenstandsbuurt vulde het licht geaccidenteerde duinterrein tussen het oostelijk villagebied en de direct ten oosten van de het oude dorp gelegen arbeidersbuurt. In het gehele dorp deed zich in deze periode vervanging en verdichting van de bebouwing voor. Een relatief grootschalig voorbeeld van verdichting is het puntvormige woningbouwcomplex tussen Hogeweg en Oranjestraat dat tegen het hellende noordelijk weglichaam van de Hogeweg werd gebouwd.
Tijdens de gehele MIP-periode, maar vooral tussen 1900 en 1940, werd de Zandvoortselaan tussen Zandvoort en Bentveld tweezijdig lintvormig bebouwd. Tot 1900 waren dit voornamelijk landarbeiderswoningen en keuterboerderijen, daarna woonhuizen in diverse formaten.
In de Tweede Wereldoorlog werd de lintbebouwing van de Zandvoortselaan nabij de tankmuur doorbroken. In het Kostverlorenpark, aan de oostzijde van het dorp werd een complex manschappenverblijven gebouwd. Dit complex is thans ten dele in gebruik voor zomerbewoning.
In de decennia na 1945 werd de kaalgeslagen zeereep opnieuw bebouwd. Dit gebeurde zonder de stedebouwkundige samenhang uit het totaalontwerp voor de wederopbouw van de badplaats, dat ir. G. Friedhoff kort na de oorlog presenteerde. Globaal kan worden gesteld dat ten noorden van de nieuwe watertoren hoogbouw en strooksgewijze etagebouw tot stand kwam, terwijl ten zuiden hiervan voornamelijk individuele woonhuisbouw werd gerealiseerd. In het kader van de zogenaamde 'claimregeling' werd hier veel gebouwd door gedupeerde eigenaren van tijdens de oorlog gesloopte bebouwing.
Voorts werd het dorp uitgebreid met veelal vrijstaande woonhuizen aan de zuidzijde. Aan de noordzijde kwamen portiekwoningen, eengezinswoningen en galerijflats.
Door modernisering en vervanging van de bebouwing veranderde in de naoorlogse periode ook het beeld van de oude bebouwing.
De modernisering bestond tot op heden vooral uit de verandering van

de onderpuien bij winkelpanden en de wijziging van de vensterindeling bij woonhuizen. Veranderingen rond het Raadhuisplein begonnen in 1969 met de vervanging van het oude postkantoor door een winkel- en appartementencomplex en zullen in de toekomst waarschijnlijk worden voortgezet door de vervanging van het bankkantoor.
(Zie afbeelding 4.)

5.3 Het buurtschap Bentveld
Bentveld ontstond vanaf circa 1900 op het ten dele in Aerdenhout gelegen landgoed Groot-Bentveld, waarvan de in oorsprong 16de-eeuwse hofstede bewaard is gebleven. Na verkoop en verkaveling van het landgoed werd Bentveld merendeels particulier ontwikkeld tot een royale woonbuurt voor forensen en gepensioneerden in de directe omgeving van het tramstation. De gemeente bouwde aan de zuidzijde van de Zandvoortselaan een woningbouwcomplex en een complex voor de duinwaterleiding. Het merendeel van de Bentveldse bebouwing verrees tussen 1920 en 1940. Na de Tweede Wereldoorlog werd vooral het tot dan toe open gebied tussen de hofstede en de Zandvoortselaan bebouwd.
Het buurtschap sluit zowel in stedebouwkundig als architectonisch opzicht aan op het aangrenzende Aerdenhoutse deel van Bentveld. Er is sprake van een deels gebogen en deels op de formele tuinaanleg van het landgoed teruggaand stratenplan. Met de voornamelijk vrijstaande bebouwing, het lommerrijke karakter en het veelvuldig gebruik van grasbermen in plaats van trottoirs, draagt Bentveld het karakter van een villabuurt.
(Zie afbeelding 9.)

5.4 Het buitengebied
Het buitengebied beslaat het duingebied binnen de grenzen van de gemeente Zandvoort, gelegen ten noorden en zuiden van de bebouwde kommen van Zandvoort en Bentveld.
Het agrarisch gebruik werd in 3.1 beschreven, de in 3.2 genoemde waterwinning vindt vooral plaats in het zuidelijk gebied. Het duingebied werd ook gebruikt voor de jacht op wild door de grondeigenaren. Hieraan herinneren nog twee jachtopzienerswoningen aan de Zandvoortselaan (kom Zandvoort), waarvan de laatste dateert van rond 1925.

In de Tweede Wereldoorlog werd het gebied als onderdeel van de 'Atlantikwall' omgevormd tot vesting. De oostelijke begrenzing van deze vesting werd gevormd door een nog ten dele bestaande tankmuur in gewapend beton. Een opmerkelijk object dat uit deze periode bewaard bleef is een kantelbare wegversperring met flankerende lokaties voor land- en luchtverdediging. Het kleine complex in gewapend beton, een zogenaamde 'Walzkörpersperre', ligt daar waar een oost-westverbinding een duinrug doorsnijdt.

Na 1935 werden te Zandvoort de eerste autoraces gehouden op bestaande wegen in de dorpskom. Enige jaren na de Tweede Wereldoorlog werd ten noorden van het dorp een speciaal circuit aangelegd. Hierbij werd gebruik gemaakt van puin dat bij de afbraak van de bebouwing op de zeereep was vrijgekomen.

6. Bebouwingskarakteristiek

6.1 Het dorp Zandvoort

Behalve de dorpskerk zijn uit de **periode vóór 1850** slechts enkele gebouwen bewaard gebleven. Het betreft hier kleine, voormalige visserswoningen van één bouwlaag met zadeldak. De buitenmuren zijn vaak voorzien van gewitte pleister. Het ten opzichte van de rooilijn terugliggende lage pand aan de Poststraat (Zuidbuurt) is hiervan een goed voorbeeld. De oude panden steken steeds laag af tegen de nieuwere bebouwing, die vanaf circa 1900 vaak in twee bouwlagen met kap werd opgetrokken. Van de bedrijfsbebouwing staat aan het Achterom nog een hooihuis en een voormalige smederij van vermoedelijk 18de-eeuwse oorsprong. Van een rijkere categorie is het uit twee bouwlagen en vier vensterassen bestaande pand op de hoek van Kerkplein en Kerkstraat. Dit gepleisterde pand met lijstgevel en schilddak is mogelijk van 18de-eeuwse of vroeg 19de-eeuwse oorsprong.
Ook uit de **periode na 1850** resteren er nog weinig objecten die karakteristiek zijn voor het voormalige vissersdorp. In de Noord- en Zuidbuurt wordt hier en daar een voormalige visserswoning of een bedrijfspand aangetroffen. Afgezien van de kapvorm, eerder een mansarde dan een zadeldak, verschillen de woningen niet veel met de woningen van voor 1850. In de Swaluëstraat staat nog een houten loods, die vermoedelijk tegen 1900 werd gebouwd als schelpenloods.
Doordat in 1943 vrijwel alle bebouwing op de zeereep werd afgebroken is van dit belangrijke deel van Zandvoorts vroege geschiedenis als **badplaats** weinig bewaard gebleven. Wel staan in en rond het oude dorp nog enige pensiongebouwen die soms nog in gebruik zijn. De panden hebben meestal twee bouwlagen, een veranda en daarboven een balkon of loggia. Een goed voorbeeld van een voormalig pension met veranda en loggia staat aan de Poststraat tegenover de pastorie van de oude dorpskerk. De in 5.2 genoemde gevolgen van de welvaartsstijging in kerk-, scholen-, en raadhuisbouw is alleen in de oude dorpskerk bewaard gebleven. Naast de uit 1854 daterende Waterstaatskerk aan de Grote Krocht werd in 1927 een nieuwe kerk gebouwd. Het oude gebouw bleef in gewijzigde vorm en functie bewaard. De 19de-eeuwse scholen werden na 1920 alle vervangen en het raadhuis aan de Kerkstraat raakte na de nieuwbouw van 1911 buiten gebruik. Het pand is nog aanwezig met sterk gewijzigde onderpui. Van de woonhuizen die rond 1880 aan de zuidzijde van de Hogeweg werden gebouwd zijn er enkele overgebleven. Het zijn op rechthoekig grondplan gebouwde huizen die bestaan uit één- of twee bouwlagen met kapverdieping. Bij deze panden zijn lijstgevel en veranda kenmerkende onderdelen.
Voor de bouwgolf die zich in de woningbouw vanaf circa 1905 tot in de Eerste Wereldoorlog voordeed, zijn de **kleinere enkele en dubbele woonhuizen met veranda** het meest kenmerkend. Deze huizen, aaneengebouwd of met smalle zijerven ertussen, bepalen tot op heden het bebouwingsbeeld van de eerder genoemde in- en uitvalswegen: Zandvoortselaan, Haarlemmerstraat en Kostverlorenstraat. De panden bevatten zowel één bouwlaag met kapverdieping als twee bouwlagen met kap of plat dak. Soms wordt het bebouwingsbeeld afgewisseld door kleinere villa's.
De panden lopen uiteen van een rechthoekig bouwvolume met schild-, zadel-, of mansardekap, tot een gevarieerde opstand met een samenstelling van plat dak en kap. De gevels zijn zowel in schoon metselwerk als in gewitte pleister uitgevoerd. Bij de gepleisterde panden zijn vaak de ontlastingsbogen in metselwerk gehouden. Bij diverse panden zijn decoraties in de stijl van de Art-Nouveau toegepast.

De villa's aan het oostelijk deel van de Kostverlorenstraat en aan de Brederodelaan zijn verschillend van karakter. Er zijn zowel rechthoekige hoofdvolumes onder zadeldak of plat dak, als panden met een onregelmatige opstand onder samengestelde kap. De bouwhoogte is echter over het algemeen twee lagen. Kenmerkend voor een wat groter bouwinitiatief door een architect-aannemer of exploitatiemaatschappij zijn groepen van twee of drie identieke panden.
De **gemeentelijke woningbouw** die in 1909 en 1914 rond Hulsmanstraat en Hobbemastraat ontstond bestaat uit lange blokken van één bouwlaag met kapverdieping in doorgetrokken zadeldak. De eenvoudige architectuur wordt verlevendigd door gebosseerde hoeken, kleine luifels en ronde vensters boven de voordeuren, alsmede door een variatie in goothoogte en vorm van de dakkapellen. Aan de kopgevels zijn op diverse punten gevelstenen met daarop het bouwinitiatief en jaartal geplaatst. De woningen die tussen 1920 en 1940 ten noorden van de spoorbaan werden gebouwd door de vereniging 'Eendracht maakt macht', bevinden zich over het algemeen in blokken die zijn ontworpen in relatie tot een gevarieerd stratenplan. De architectuur toont in opstand en detaillering invloed van de Amsterdamse School.
De MIP-bebouwing van het **dorpscentrum** om het Raadhuisplein is deels formeel van karakter. Het raadhuis, het hoekpand van het bankkantoor en de voormalige dokterswoning zijn voorbeelden van een heroriëntatie op de architectuur van de 17de-eeuwse Hollandse baksteenarchitectuur.
De **middenstandsbebouwing** uit de periode 1920-1940 karakteriseert zich over het algemeen door individuele of aaneengebouwde blokvormige volumen onder steile kap. Het woningbouwcomplex tussen Hogeweg en Oranjestraat bevat met het terrein oplopende volumen onder plat dak met overstek.
Omdat dit complex tegen de noordrand van het in 5.2 genoemde weglichaam van de Hogeweg werd gebouwd zijn er aan de straatzijde twee en aan de tuinzijde drie bouwlagen waarneembaar.
De resterende **lintbebouwing** aan weerszijden van de Zandvoortselaan bevat overwegend individuele woonhuizen zonder speciale kwaliteiten. Opvallend zijn twee (gemutileerde) blokken met 19de-eeuwse arbeiderswoningen, een voormalige jachtopzienerswoning met herenkamer en een goed geproportioneerde villa direct ten westen van de tankmuur.
Van de bebouwing uit de **periode van de wederopbouw** zijn de markante achthoekige watertoren, het Y-vormige appartementengebouw aan het ir. G. Friedhoffplein en de strandafgang ter hoogte van de strandweg vermeldenswaard. Het zijn alle in gele baksteen uitgevoerde objecten uit de jaren vijftig van de 20ste eeuw.

6.2 Het buurtschap Bentveld

Het gemeentelijk woningbouwcomplex aan de zuidzijde van de Zandvoortselaan werd vanaf 1921 gebouwd naar ontwerp van de gemeente-architect Johannes Jansen. Het complex vertoont in hoofdvorm en redelijk gaaf gebleven detaillering een duidelijk invloed van de architectuur van de Amsterdamse School. Ten oosten hiervan ligt het complex van de voormalige gemeentewaterleiding van Zandvoort. Opvallende elementen worden gevormd door het eenvoudige, doch zorgvuldig ontworpen vroeg 20ste-eeuwse dienstgebouw op de hoek van Zandvoortselaan en Duindoornlaan en door het hierachter gelegen kubistische machinegebouw (ca. 1925).
De overige bebouwing bestaat overwegend uit individuele en dubbele woonhuizen van twee bouwlagen met kap. In het gebied ten noorden van de Zandvoortselaan staan panden uit de periode 1900-1920, aan de zuidzijde panden uit de periode 1920-1940 en van na 1945. Deze naoorlogse bebouwing bevat vaak één bouwlaag met kapverdieping.

6.3 Het buitengebied

Van belang zijn hier de in 5.4 genoemde wegversperring en de tankmuur.

7. Stedebouwkundige typologie

De stedebouwkundige typologie richt zich op de ruimtelijke ontwikkelingen in de gemeente Zandvoort tussen 1850 en 1940. Deze ruimtelijke ontwikkelingen zijn steeds van niet-stedelijk karakter. De gebruikte terminologie en arcering is gebaseerd op de publicatie: **Stedebouwkundige ontwikkelingen 1850-1940**, pp. 54-74. De stedebouwkundige typologie dient tevens als achtergrond voor de aanduiding van het gebied met bijzondere waarden, dat in hoofdstuk 8 wordt beschreven. Het oude dorp, waarvan de structuur overwegend dateert van vóór 1850, is buiten de typologie gelaten. Als begrenzing van het oude dorp geldt de Zeestraat (noord), de lijn Haltestraat-Oranjestraat (zuid) de Hogeweg (oost) en de Thorbeckestraat-Burgemeester Engelbertsstraat (west). De gebieden die na 1945 werden ontwikkeld zijn eveneens buiten beschouwing gelaten.

Algemeen: In het als zodanig gearceerde gebied overheerst het wonen. Het betreft hier zowel individuele als complexmatige bebouwing die tussen circa 1900 en 1940 binnen een stratenplan met weinig bijzondere vormkenmerken tot stand kwam. Het zwaartepunt van deze ontwikkelingen ligt tussen Haltestraat (west) Kostverlorenstraat (noord) en Haarlemmerstraat (zuid). Globaal kan worden gesteld dat ten westen van de Koninginneweg werd gebouwd voor arbeiders, terwijl ten zuiden van deze weg een royale middenstandsbuurt werd gerealiseerd. Het gearceerde gebied ten zuiden van de Hogeweg is een wat soberder middenstandsbuurt.

Villagebied: Het buurtschap Bentveld is als zodanig gearceerd omdat hier overwegend sprake is van royale behuizingen op ruime groene kavels binnen een stratenplan met bijzondere vormkenmerken (5.2).

Tuinwijkachtige ontwikkelingen: Dit gebied bevat de woningbouw van de vereniging: 'Eendracht maakt macht', die hier tussen 1920 en 1940 werd gerealiseerd. Er is hier sprake van een planmatige relatie tussen het stratenplan met bijzondere vormkenmerken en de complexmatige bebouwing. Het kleine gebied werd niet geheel volgens de oorspronkelijke opzet uitgevoerd. De relatie tussen stratenplan en bebouwing is het meest duidelijk rond het burgemeester Beeckmanplein.

Lineaire ontwikkelingen: Het betreft hier ruimtelijke ontwikkelingen, die zijn gericht op één structuurbepalend element. Aangegeven is de bebouwing die vanaf 1880 aan de zuidzijde van de Hogeweg tot stand kwam alsmede de voornamelijk tussen 1905 en 1920 gerealiseerde tweezijdige bebouwing aan Kostverlorenstraat en Haarlemmerstraat.
Voorts is de bebouwing aan de Zandvoortselaan aangegeven. Aan het op de Haarlemmerstraat aansluitende gedeelte betreft het tweezijdige bebouwing uit de periode 1905-1930. Meer naar het oosten, tussen de splitsing met de Dr.C.A. Gerkestraat en Bentveld gaat het vooral om lintbebouwing die zich gedurende de gehele MIP-periode aan de noordzijde van de Zandvoortselaan ontwikkelde.

Het **na 1940 gereconstrueerde gebied** markeert de zeereep die in 1943 ten behoeve van de kustverdediging werd kaalgeslagen en in de decennia na 1945 opnieuw werd bebouwd.
(Zie afbeelding 10.)

8. Gebied met bijzondere waarden

Een 'gebied met bijzonder waarden' is een samenhangend gebied dat waarde ontleent aan de stedebouwkundige structuur en de architectonische invulling daarvan. De samenhang van structuur en architectuur is belangrijker dan de afzonderlijke elementen. Er is derhalve steeds sprake van een ensemblewaarde.

In de gemeente Zandvoort komt de **Haarlemmerstraat en het direct hierop aansluitende even zijde van de Zandvoortselaan tot en met nummer 42** in aanmerking als gebied met bijzondere waarden. Het gebied omvat een lineaire ontwikkeling uit de eerste twee decennia van de 20ste eeuw langs deze vroeg 19de-eeuwse uitvalsweg. De bebouwing is in oorsprong tweezijdig lintvormig. Alleen ter hoogte van de voormalige tramhalte 'Kostverloren' (of 'De Tol') is de noordzijde altijd onbebouwd gebleven. De lineaire ontwikkeling maakt deel uit van de hausse in de bouw van kleine en middelgrote woonhuizen die zich in de vroege 20ste eeuw met het oog op zomerverhuur in de gehele badplaats voordeed. Kenmerkend voor deze merendeels door lokale aannemers ontworpen woonhuizen, was de toepassing van de dikwijls rijk gesneden veranda, waarboven bij de grotere exemplaren een balkon of loggia werd aangebracht.
Het belang van de Haarlemmerstraat en het hierop aansluitende deel van de Zandvoortselaan ligt in de nog redelijk gave samenhang van deze karakteristieke vroeg 20ste-eeuwse badplaatsbebouwing. Deze samenhang is in Zandvoort uniek geworden. Van betekenis is ook dat de voortuinen met de oorspronkelijke ijzeren erfafscheidingen nog merendeels aanwezig zijn.
(Zie afbeelding 10.)

Verantwoording inventarisatie

Binnen de grenzen van de gemeente Zandvoort zijn circa 100 objecten en complexen geïnventariseerd die voldoen aan één van de volgende (niet-hiërarchische) criteria of een combinatie daarvan:

1. van belang vanwege de architectonische vormgeving;
2. van belang vanwege de stedebouwkundige situering;
3. van belang als onderdeel van een ensemble;
4. van belang vanwege de oorspronkelijke functie;
5. van belang vanwege de uniciteit;
6. van belang voor de lokale geschiedenis;
7. van belang als voorbeeld van krijgsbouwkunst;
8. van belang vanwege de sociaal-historische waarde.

De **architectonische vormgeving**, waarbij is gekeken naar proportionering en detaillering, is een architectuurhistorische waarde die in de eerste plaats wordt bepaald door de esthetische kwaliteiten van het ontwerp.
De **stedebouwkundige situering** betreft de plaats van een object of complex in het planmatige straatbeeld. Een voorbeeld hiervan is de de rooms-katholieke kerk aan de Grote Krocht. Dit bouwwerk, dat tevens van belang is vanwege de architectonische vormgeving, is van grote betekenis als visuele afsluiting van de Haarlemmerstraat. Dit geldt ook ten opzichte van de de Brederodestraat.
Van belang als onderdeel van een ensemble heeft betrekking op panden die in samenhang met de omliggende of aangrenzende bebouwing een beeld vormen dat karakteristiek is voor een bepaalde ontwikkeling.
Dit criterium is bijvoorbeeld toegepast bij de geïnventariseerde panden aan de Haarlemmerstraat.
Vanwege de **oorspronkelijke functie** zijn gave, scholen, kantoren, bedrijfsgebouwen en andere voorbeelden van bebouwing met cultuurhistorische waarde geïnventariseerd.
Bij **uniciteit** kan worden gedacht aan objecten en complexen die qua bouwtype, constructie, bouwstijl of functie uniek (geworden) zijn. Tot deze categorie behoren bijvoorbeeld de speciaal voor Zandvoort gefabriceerde gietijzeren lantaarnpalen die rond 1920 werden geplaatst en langs diverse straten in de gemeente bewaard gebleven zijn.
Van belang voor de lokale geschiedenis is gaaf bewaard gebleven of respectvol gerestaureerde bebouwing die karakteristiek is voor Zandvoort als vissersdorp. Hierbij horen ook keuterboerderijen, landarbeiderswoningen en jachtopzienerswoningen.
Voorbeelden van krijgsbouwkunst zijn in Zandvoort de gaaf of duidelijk herkenbaar gebleven objecten die eens onderdeel uitmaakten van de Atlantikwall. Het gaat hier om de gedeeltelijk bewaarde tankmuur en om de dubbele wegversperring ('Walzkörpersperre') in het duingebied.
Om de **sociaal-historische waarde** zijn woningbouwcomplexen geïnventariseerd die ten gevolge van de woningwet tot stand kwamen. De complexen zijn opgenomen wanneer het oorspronkelijk karakter redelijk gaaf bewaard is gebleven. Het onlangs gerenoveerde complex van 'Eendracht maakt Macht' om het Burgemeester Beeckmanplein is wegens gebrek aan dit oospronkelijke karakter buiten de inventarisatie gehouden.

De MIP-inventarisatie onderscheidt objecten, complexen en gebieden met bijzonder waarde (zie 8). De MIP-methodiek kan worden nagelezen in de twee RDMZ-publicaties **Handleiding inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw en Stedebouwkundige ontwikkelingen** zoals vermeld in de lijst van geraadpleegde werken.

De geïnventariseerde objecten en complexen zijn per MIP-deelgebied (Zandvoort, Bentveld, buitengebied) alfabetisch op straatnaam geordend.

Geraadpleegde werken

Berndsen, J.; Saal, P. e.a., *Met zicht op zee.* Tweehonderd jaar bouwen aan badplaatsen in Nederland, België en Duitsland, 's-Gravenhage 1985.

Handleiding Inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw (1850-1940). Monumenten Inventarisatie Project, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1987.

Hekker, R.C., 'Het architektonisch verleden van Zandvoort', *Gort met stroop.* Over geschiedenis en volksleven van Zandvoort aan Zee, Den Haag 1968, pp. 72-96.

Kleij, E. van der, 'Jongere bouwkunst en stedebouw in Zandvoort', *Wonen Nu,* 2e jaargang nr.7, juni/juli 1992.

Kleij, E. van der, 'Jongere bouwkunst en stedebouw in Zandvoort II. Zandvoortse villa's en verandahuizen', *Wonen Nu,* 2e jaargang nr.8, 1e kwartaal 1992.

Kuipers, M.C., *Bouwen in beton.* Experimenten in de volkshuisvesting voor 1940, 's-Gravenhage 1987.

Kulve, J.E. Te, e.a., *Een sociaal- geografisch structuuronderzoek,* geografisch instituut der Rijksuniversiteit Utrecht 1957.

Mije, KCzn, P. van der, 'Geschiedenis van Zandvoort nadat het badplaats werd', *Gort met stroop.* Over geschiedenis en volksleven van Zandvoort aan Zee, Den Haag 1968, pp. 35-54.

Monumenten Inventarisatie Project (MIP), Handleiding inventarisatie jongere bouwkunst en stedebouw (1850-1940), Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1987.

Oh, wat een heerlijkheid. Zandvoort en het Kostverlorenpark, Heemstede 1986.

Rolf, Rudi, *Bunkers in Nederland,* Den Helder 1982.

Stedebouwkundige ontwikkelingen (1850-1940), Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1987.

Wagt, W. de, 'Johannes Jansen verdiende beter lot', *Haarlems Dagblad,* 8-11-90.

Tabellen bevolkingsgegevens

Aantal inwoners, bevolkingsgroei en vestigingsoverschot van de gemeente Zandvoort tussen 1850 en 1940 per tien jaar.

jaar	aantal	groei	vestigingsoverschot
1850	1159		
1860	1533		
1870	1645	112	
1880	2022	577	
1890	2700	678	83
1900	3227	527	92
1910	3811	584	68
1920	6529	2718	1888
1930	8034	1505	457
1940	9488	1588	945
1990	15479	5951	

De gegevens over 1990 werden ontleend aan het Jaarboek voor de provincie Noord-Holland 1991, de overige gegevens aan Kulve, pp.15,18.

De databank bevolkingsgegevens van het Instituut voor Sociale Geografie van de Universiteit van Amsterdam geeft de volgende cijfers:

jaar	aantal
1851	1203
1860	1526
1870	1645
1880	2025
1890	2694
1900	3237
1910	3840
1920	6529
1930	8034
1940	9488

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland: ingetekend opkaart Provinciale Planologische Dienst voor Noord-Holland1984, volgens degemeentelijke indeling per 14-03-1988.
2. Gemeente Zandvoort 1854: Militaire topografische kaart 1:50.000, verkend 1849-1850, gegraveerd topografisch bureau 1854.
3. Gemeente Zandvoort 1865: Kuyper, J., Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland 1869.
4. Gemeente Zandvoort circa 1900: Topografische kaart 1:25.000, verkend 1892, gedeeltelijk herzien 1903.
5. Gemeente Zandvoort circa 1940: Topografische kaart 1:25.000, verkend 1938, gedeeltelijk herzien 1946.
6. Gemeente Zandvoort circa 1980: Topografische kaart 1:50.000.
7. MIP-deelgebieden, bebouwing na 1945: ingetekend door auteur op basis afbeelding 6.
8. Bodem en grondgebruik: ingetekend door auteur op basis afbeelding 6.
9. Infrastructuur: overgetrokken en ingetekend door auteur op basis afbeelding 6.
10. Stedebouwkundige typologie: ingetekend door auteur op basis afbeelding 6.
11. Stratenplan dorp Zandvoort: uitgave bedrijfsleven Zandvoort 1991.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

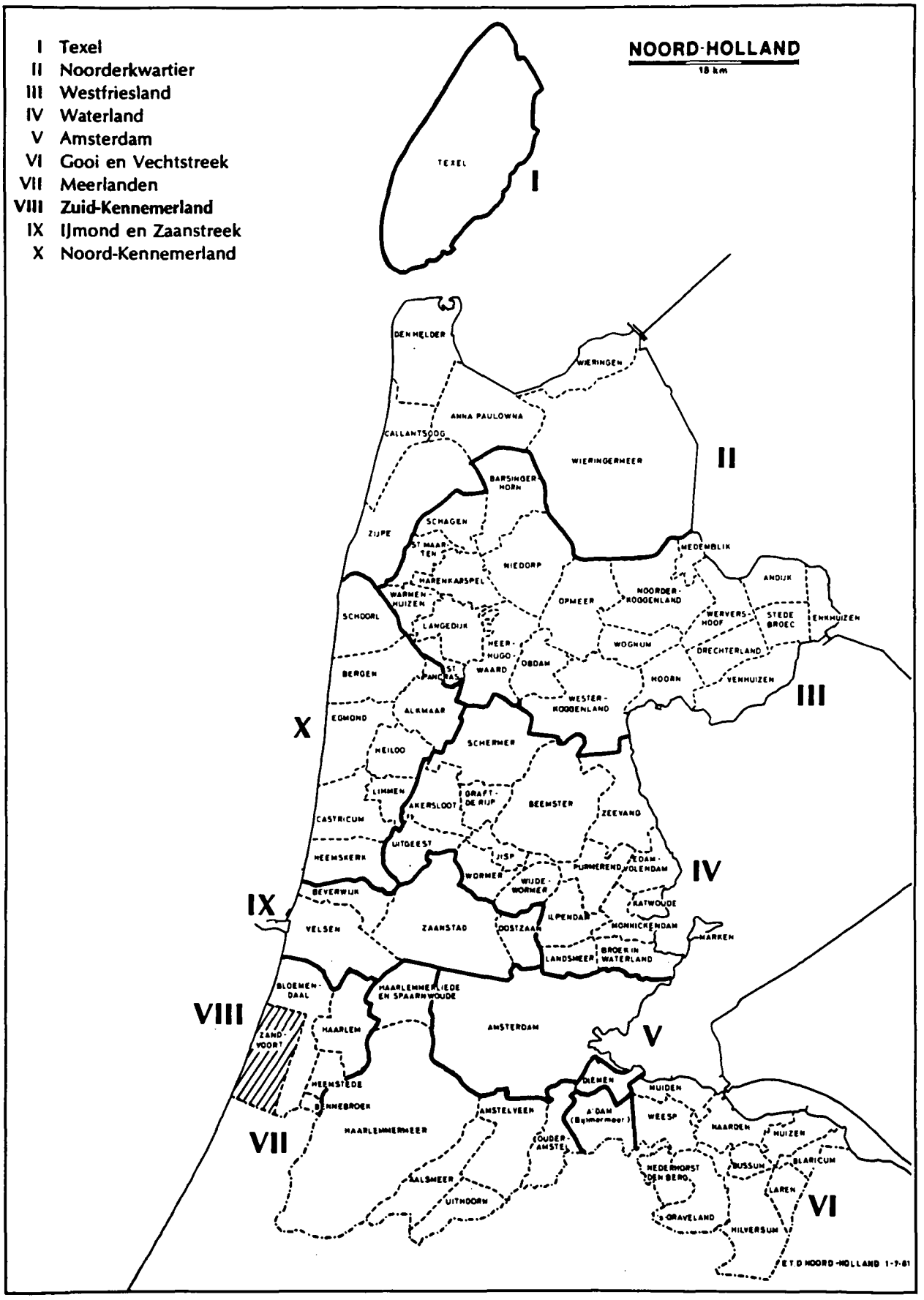

2. Gemeente Zandvoort 1854.

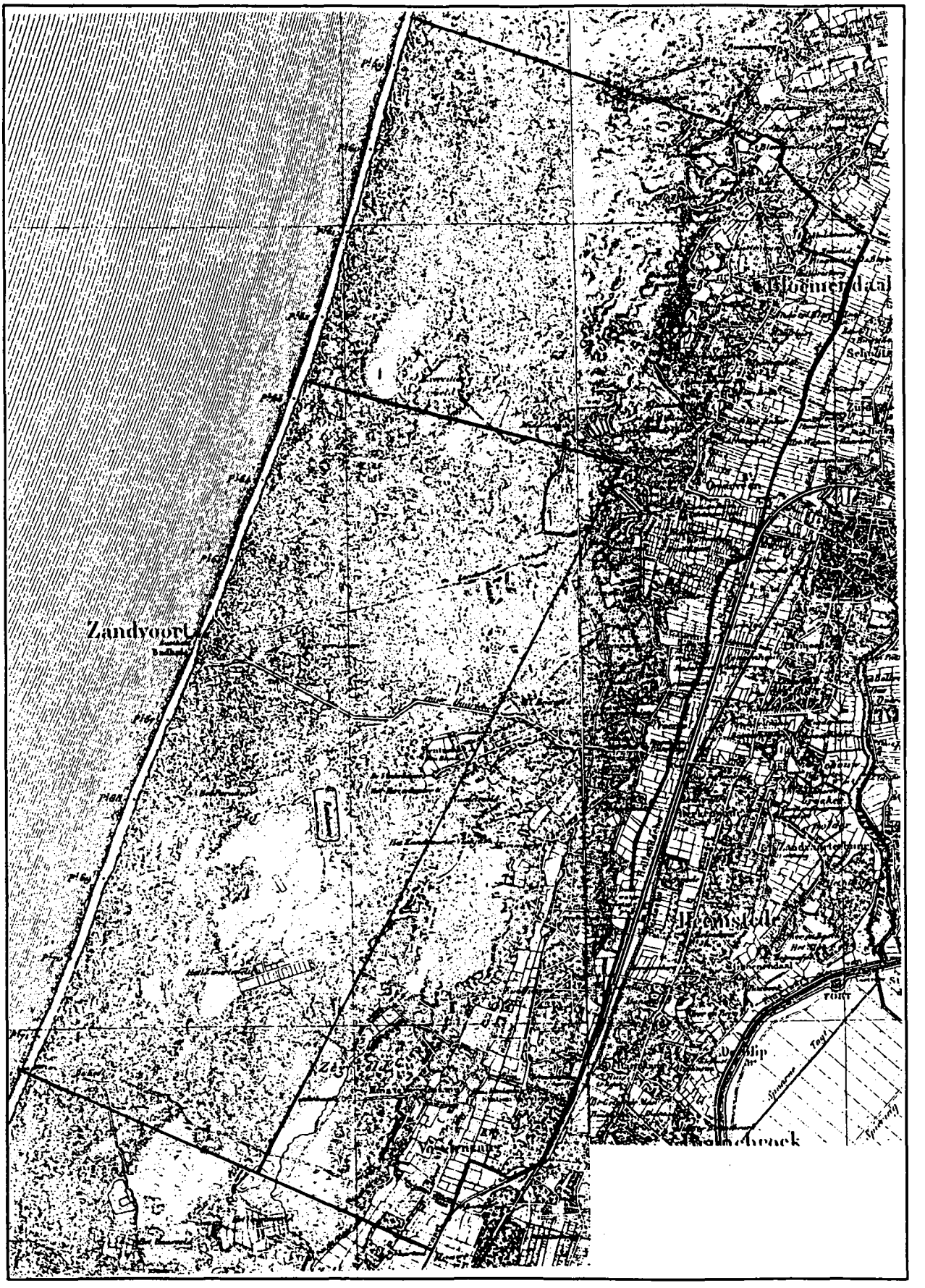

3. Gemeente Zandvoort 1865.

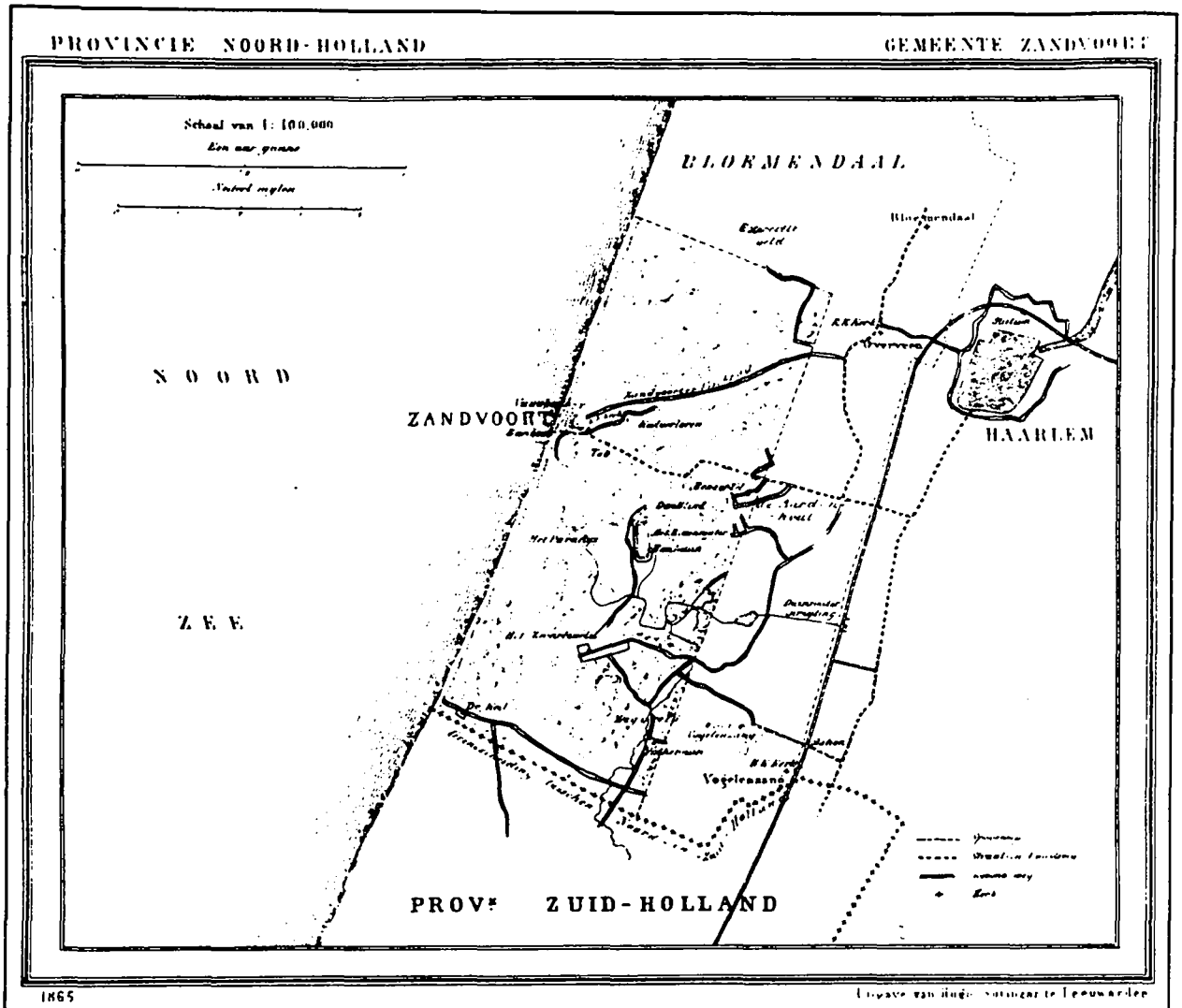

3946 Inwoners 1550 Inwoners

4. Gemeente Zandvoort circa 1900.

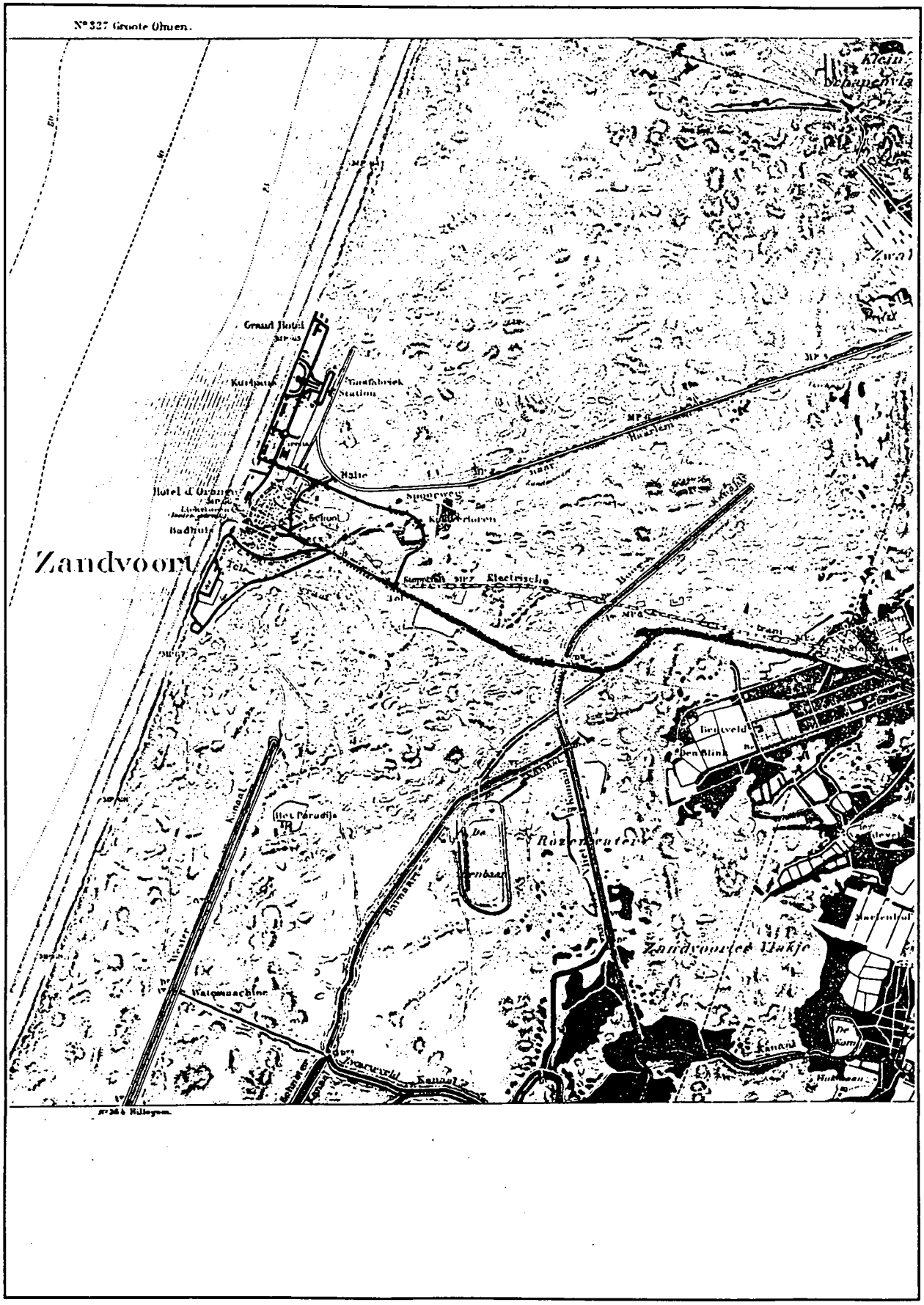

5. Gemeente Zandvoort circa 1940.

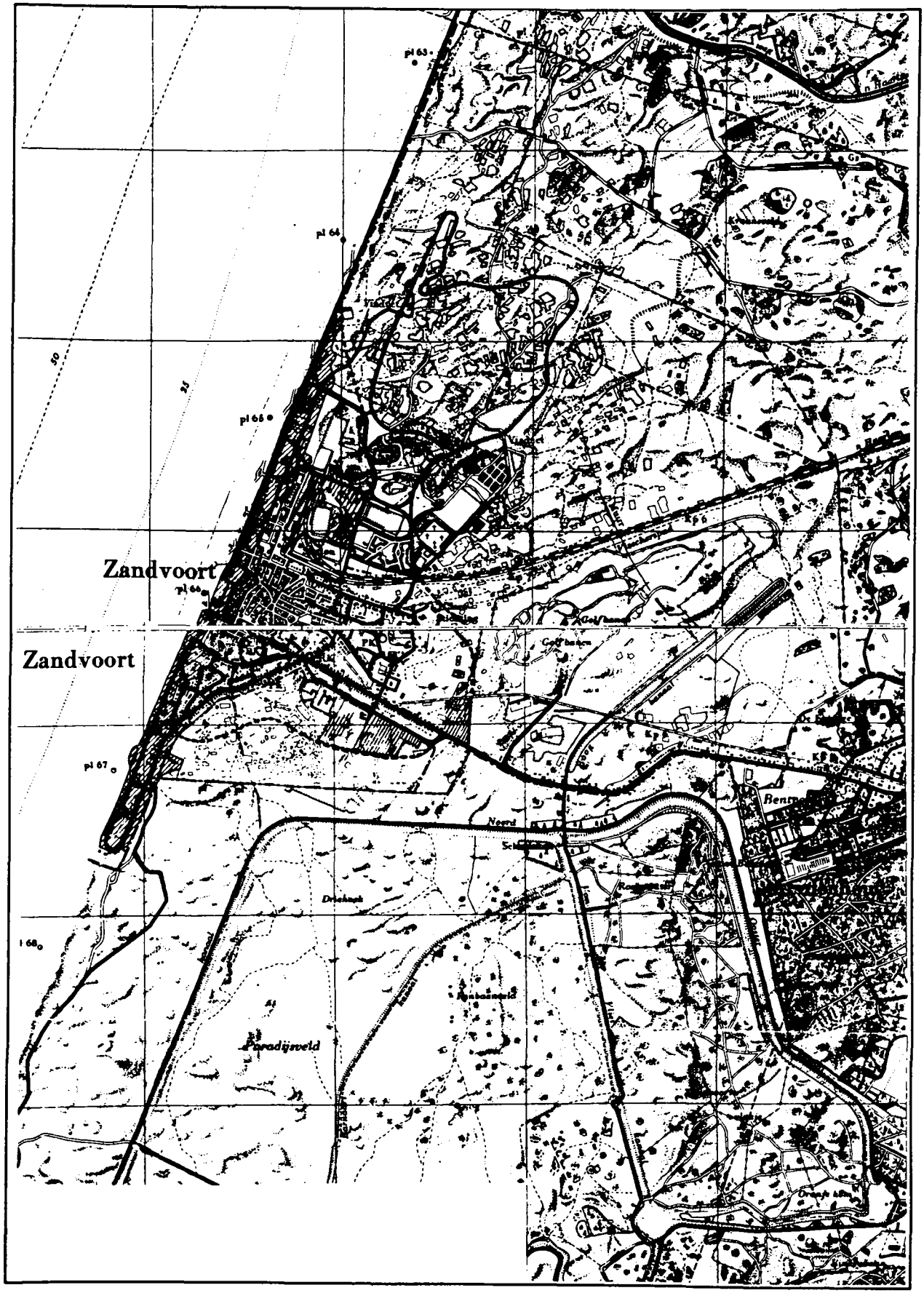

6. Gemeente Zandvoort circa 1980.

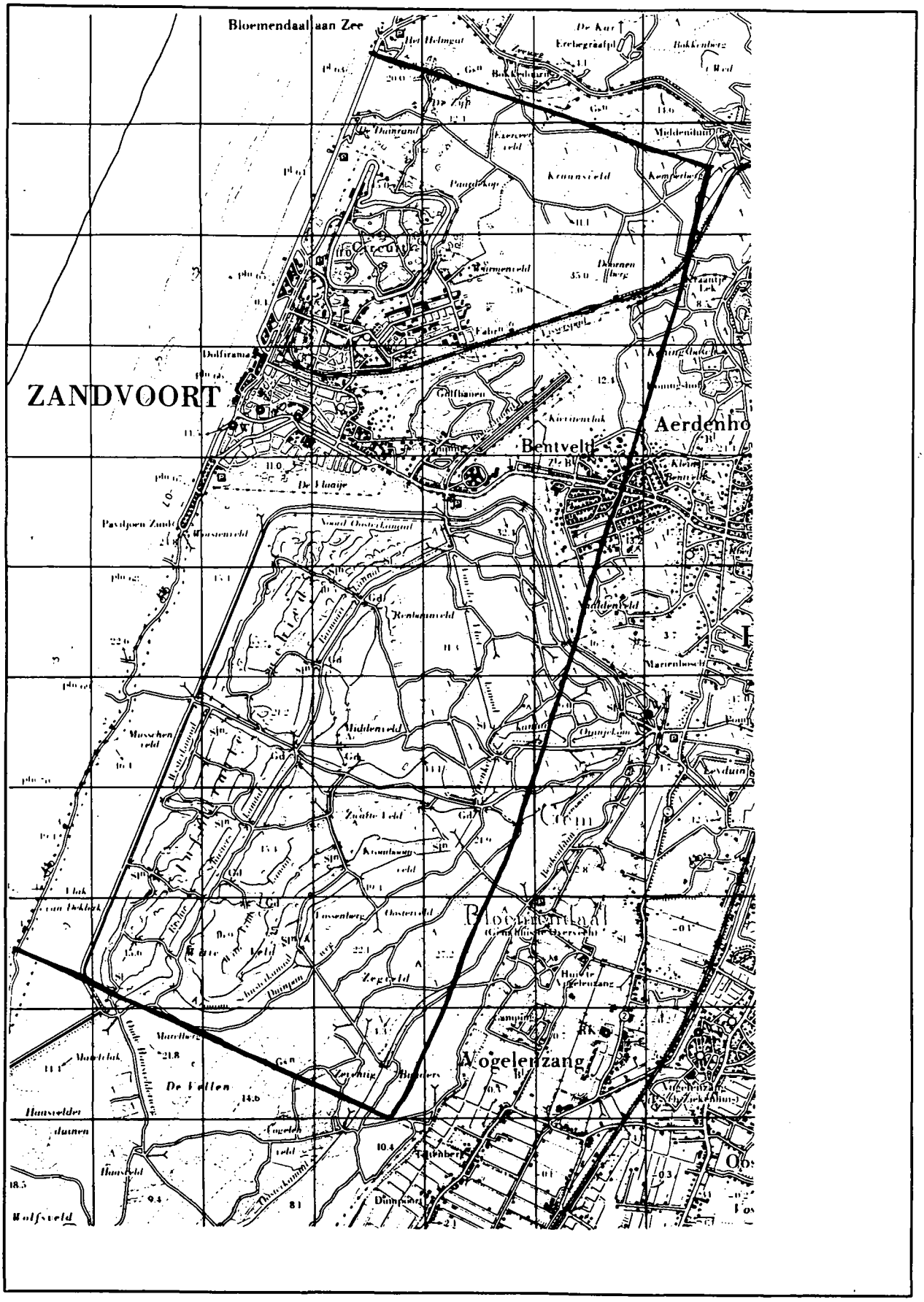

7. MIP-deelgebieden, bebouwing na 1945.

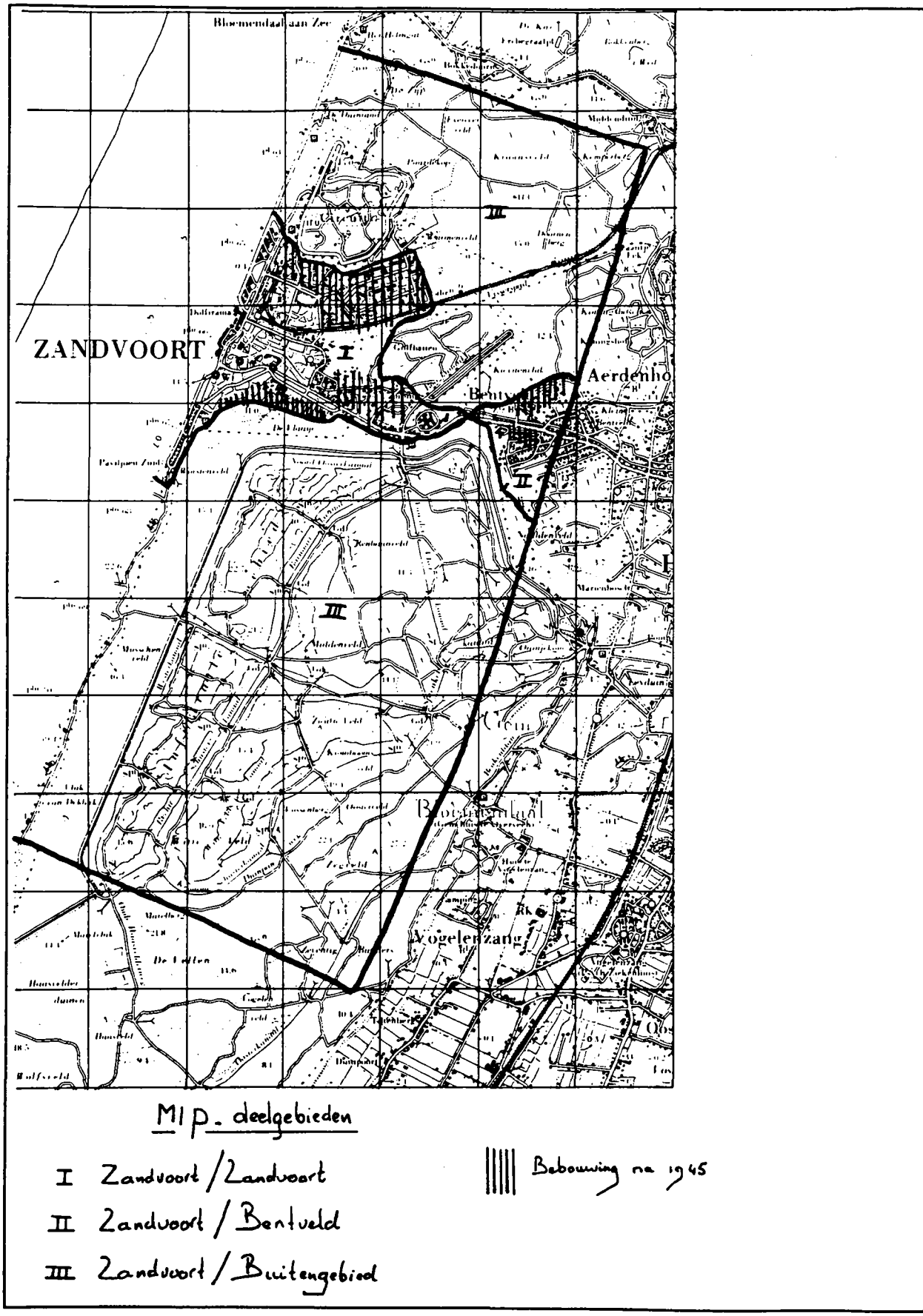

8. Bodem en grondgebruik.

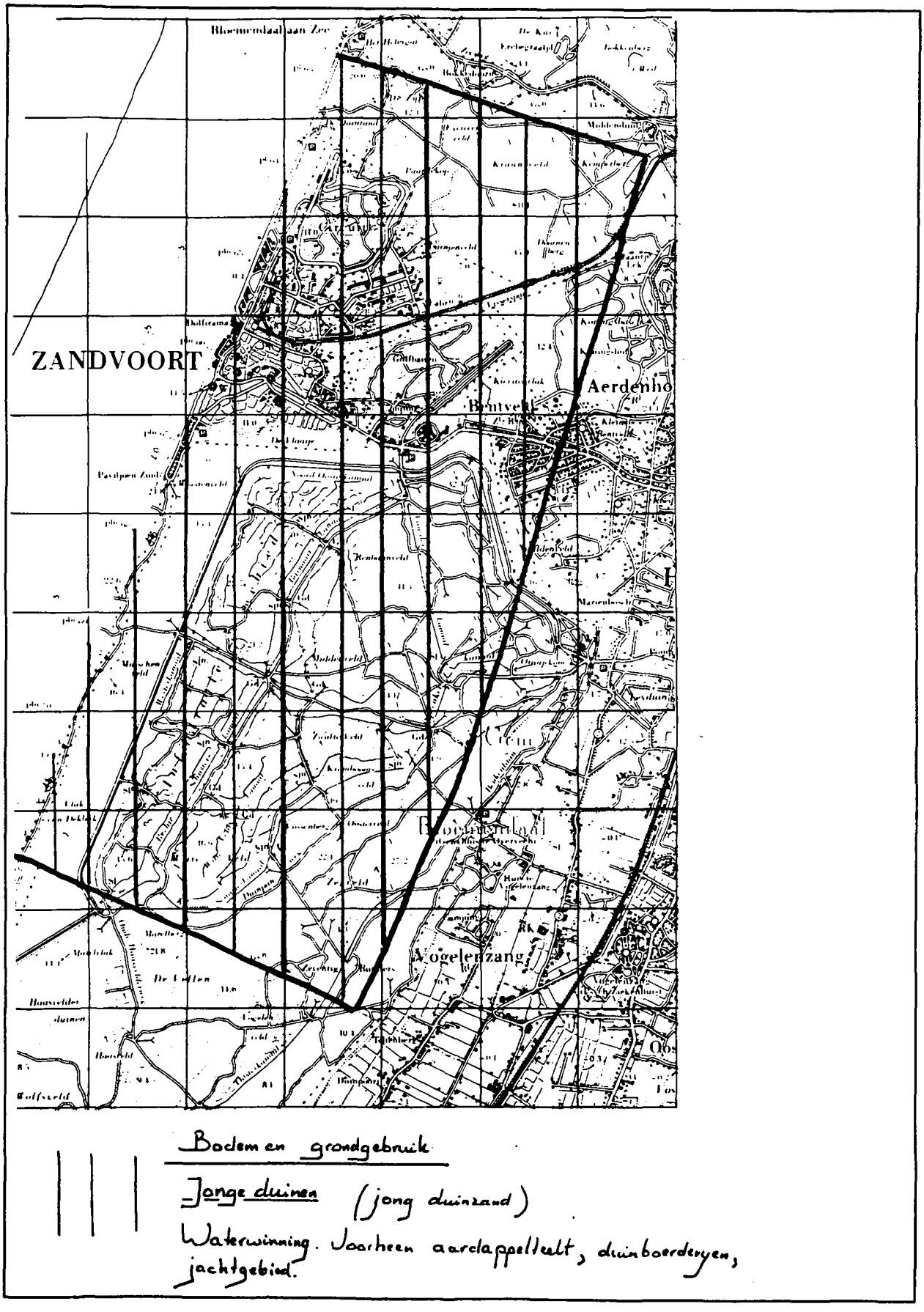

Bodem en grondgebruik

Jonge duinen (jong duinzand)

Waterwinning. Voorheen aardappelteelt, duinboerderijen, jachtgebied.

9. Infrastructuur.

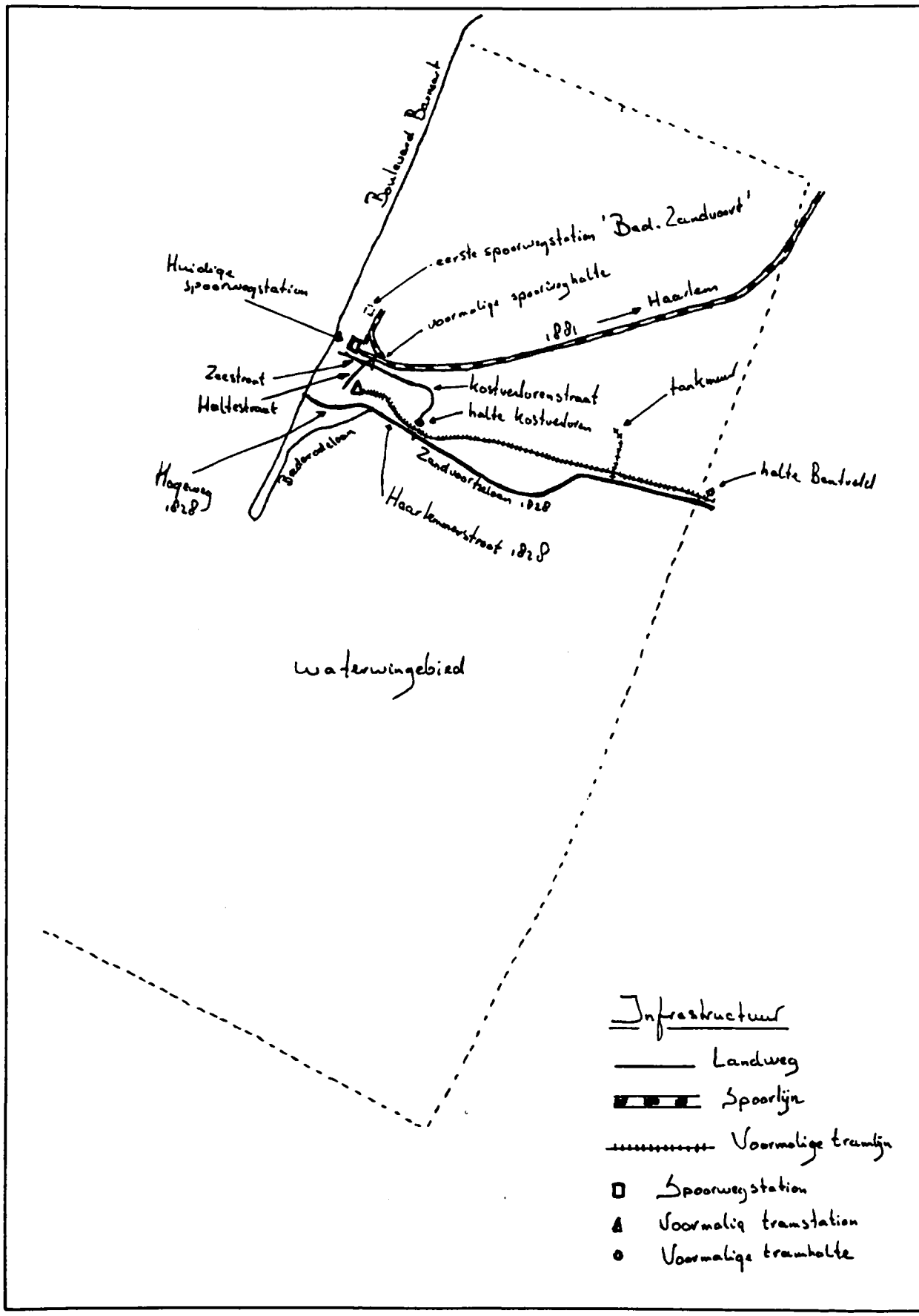

10. Stedebouwkundige typologie.

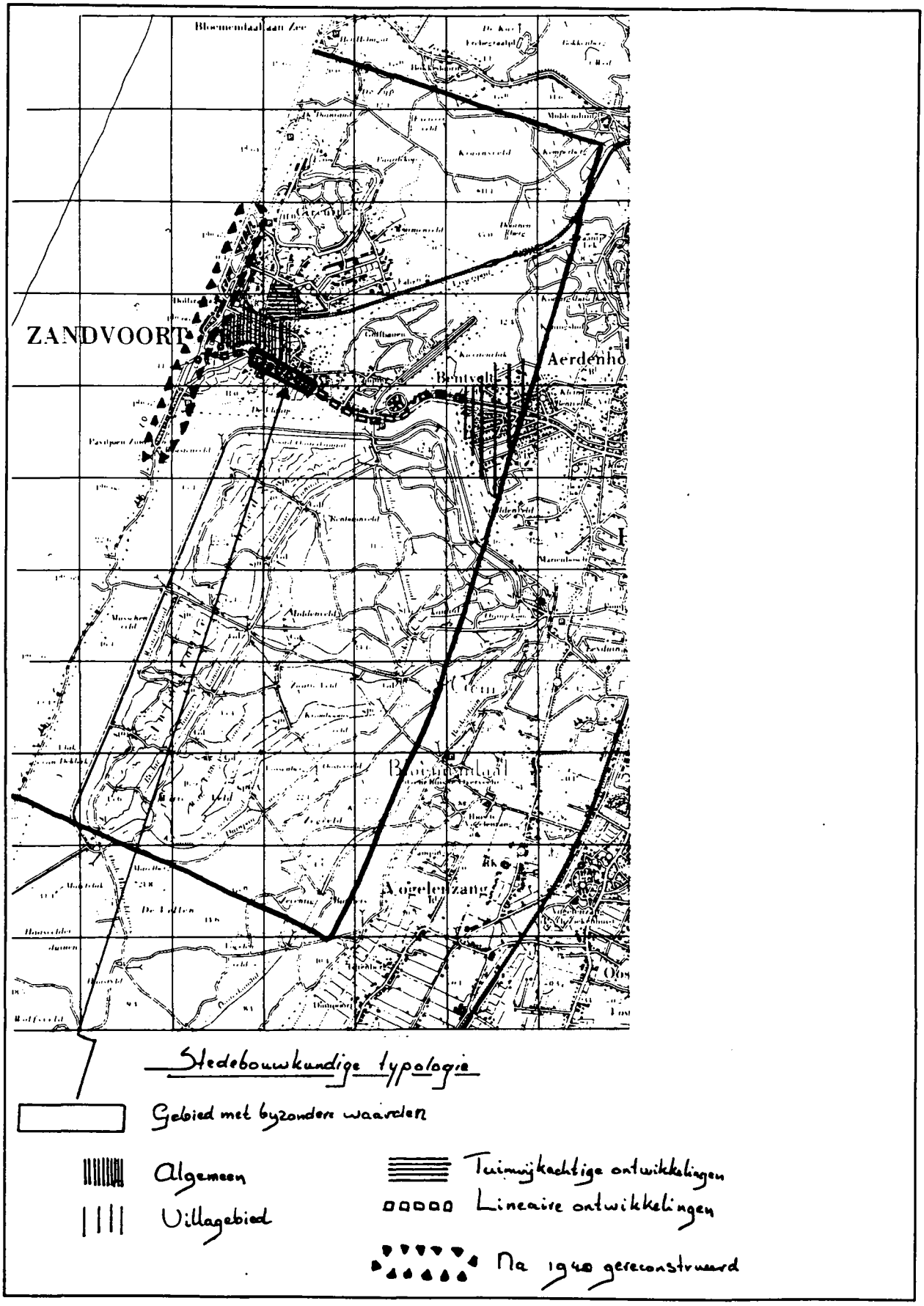

11. Stratenplan dorp Zandvoort.

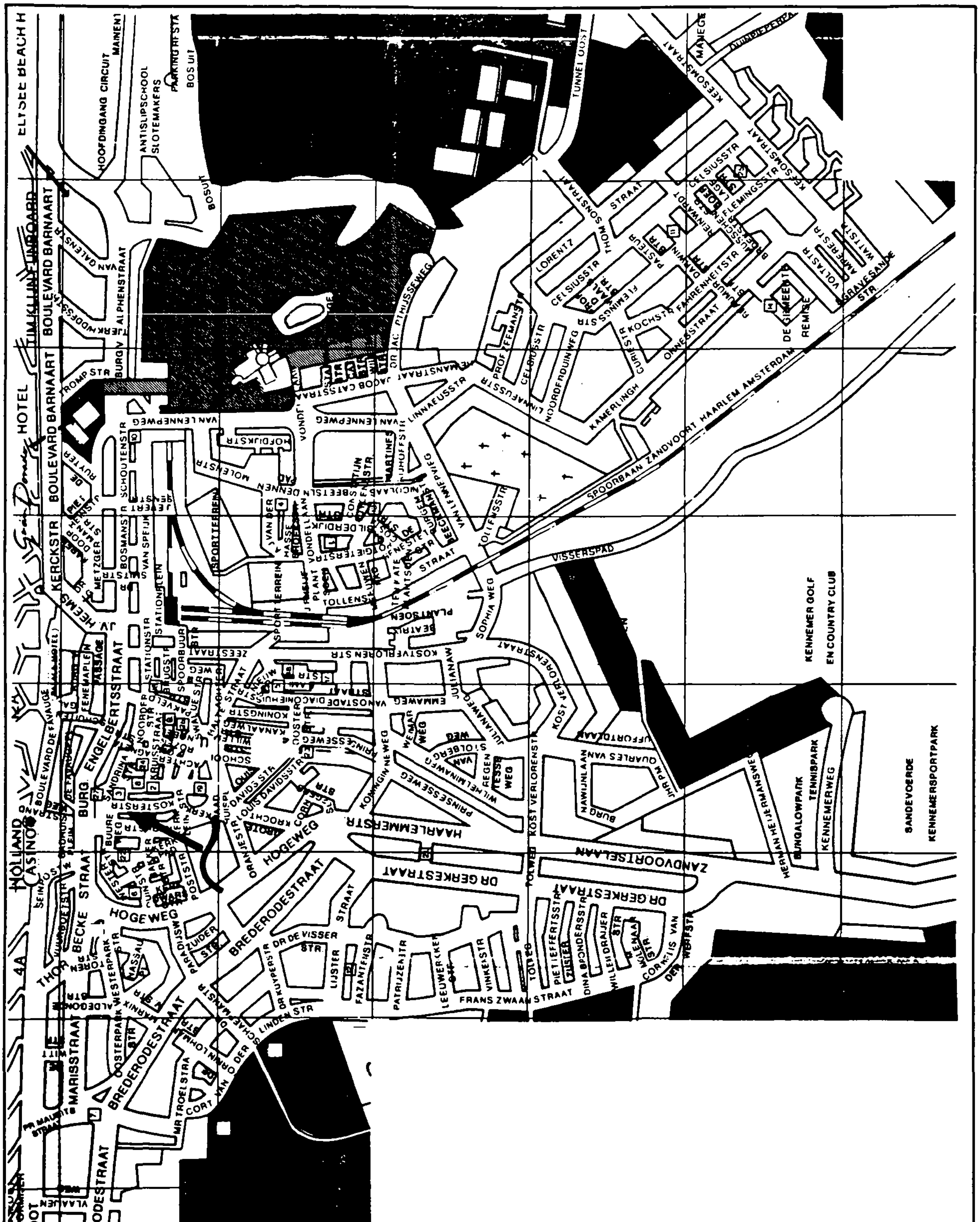

Register

Zandvoort/Zandvoort

001	Achterom 1	Woonhuis	5983
002	Achterom 7	Bedrijfspand	5984
003	Bakkerstraat 1	Pakhuis	5985
004	Bakkerstraat 5	Woonhuis	5986
005	Brederodestraat 46	Villa	5987
006	Brederodestraat 69	Villa	5988
007	Brederodestraat 71	Villa	5989
008	Louis Davidsstraat 1-15	Herenhuizen,winkelwo-onhuizen	5990
009	Gasthuisplein 3	Woonhuis	5991
010	Gasthuisplein 4	Woonhuis	5992
011	De Genestetstraat 11	Transformatorstation	5993
012	Grote Krocht 12	Bankkantoor	5994
013	Grote krocht 14; 16	Kantoor	5995
014	Grote Krocht 33; 35	Dubbel woonhuis	5996
015	Grote Krocht 37; 39	Dubbele villa	5997
016	Grote Krocht 45	R.K. parochiekerk	5998
017	Haarlemmerstraat 15	Woonhuis	5999
018	Haarlemmerstraat 20; 22	Dubbel woonhuis	6
019	Haarlemmerstraat 37	Villa	6001
020	Haarlemmerstraat 39	Woonhuis	6002
021	Haarlemmerstraat 41	Woonhuis	6003
022	Haarlemmerstraat 44; 46	Dubbel woonhuis	6004
023	Haarlemmerstraat 48	Woonhuis	6005
024	Haarlemmerstraat 50	Woonhuis	6006
025	Haarlemmerstraat 52; 54	Woonhuizen	6007
026	Haarlemmerstraat 68; 70	Dubbel woonhuis	6008
027	Haarlemmerstraat 78; 80	Dubbel woonhuis	6009
028	Hobbemastraat 2-301	Woningbouwcomplex	6010
029	Hogeweg; Oranjestraat 1-71	Woningbouwcomplex	6011
030	Hogeweg 52	Woonhuis	6012
031	Hogeweg 64; 66	Dubbel woonhuis	6013
032	Hogeweg 68	Herenhuis	6014
033	Hogeweg 74	Woonhuis	6015
034	Hulsmanstraat 2-20	Woningbouwcomplex	6016
035	Julianaweg 15	gereformeerde Kerk	6017
036	Kennemerweg 78	Golfclubgebouw	6018
037	Kerkpad 3;5	Cafe	6019
038	Koninginneweg 1	R.K. lagere school	6020
039	Koningstraat;Kanaalweg 6-27	Woningbouwcomplex	6021
040	Koningstraat 49-71; 73-79	Woningbouwcomplex	6022
041	Koningstraat 81-95; van Ostadestraat 21-34	Woningen	6023
042	Kostverlorenstraat 28;30	Dubbel woonhuis	6024
043	Kostverlorenstraat 58	Appartementengebouw	6025
044	Kostverlorenstraat 70	Dubbele villa	6026
045	Kostverlorenstraat 91	Villa	6027
046	Kostverlorenstraat 95	Koloniehuis	6028
047	Kostverlorenstraat 99	Landhuis	6029
048	Kostverlorenstraat 100	Villa	6030
049	Kostverlorenstraat 102	Villa	6031
050	Kostverlorenstraat 105	Landhuis	6032
051	Kostverlorenstraat 115	Villa	6033
052	Kostverlorenstraat 117	Villa	6034

053	Kostverlorenstraat 118	Villa	6035
054	Kostverlorenstraat 121	Villa	6036
055	Marisstraat 7	Woonhuis	6037
056	Marisstraat 11	Woonhuis	6038
057	Oosterparkstraat 26	Woonhuis	6039
058	Oosterparkstraat 52; 54	Dubbel woonhuis	6040
059	Oosterparkstraat 56	Woonhuis	6041
060	Pakveldstraat 13	Woonhuis	6042
061	Poststraat 3	Pastorie N.H. Kerk	6043
062	Poststraat 3	Ned. Herv. Kerk	6044
063	Poststraat 4; 4; 6; 6	Woningen	6045
064	Poststraat 10	Woonhuis	6046
065	Poststraat 12; 14	Woonhuizen	6047
066	Poststraat 14	Transformatorstation	6048
067	Raadhuisplein 21; 3	Winkels en horeca	6049
068	Raadhuisplein 4	Gemeentekantoor	6050
069	Raadhuisplein 16	Gemeentehuis	6051
070	Rozenobelstraat 10	Woonhuis	6052
071	Schelpenplein 19	Winkelwoonhuis	6053
072	Stationsplein 2; 4; 6	Spoorwegstation	6054
073	Swaluestraat 1	Cultureel Centrum	6055
074	Swaluestraat 43	onbekend	6056
075	Tollensstraat 67	Ingangspartij	6057
076	Tollensstraat 67	Herdenkings-zitbank	6058
077	Wilhelminaweg 36	Tuinhuisje	6059
078	Wilhelminaweg 68	Villa	6060
079	Zandvoortselaan 14; 16	Dubbel woonhuis	6061
080	Zandvoortselaan 20	Woonhuis	6062
081	Zandvoortselaan 22; 24; 26	Herenhuizen	6063
094	Zandvoortselaan 28; 30	Dubbel woonhuis	6064
082	Zandvoortselaan 32-42	Woonhuizen	6065
083	Zandvoortselaan 80	Woonhuis	6066
084	Zandvoortselaan 126; 128	Woonhuis	6067
085	Zandvoortselaan 153	Jachtopzienerswoning	6068
Zandvoort/Bentveld			
086	Duindoornlaan 9	Lantaarnpaal	6069
087	Zandvoortselaan 226-248	Woningbouwcomplex	6070
088	Zandvoortselaan 252; 254	Waterleidingbedrijf	6071
088A	Zandvoortselaan 250	Dienstwoning	6072
088B	Zandvoortselaan 252	Dienstgebouw	6073
088C	Zandvoortselaan 254	Pompstation	6074
089	Zandvoortselaan 269	Villa	6075
090	Zandvoortselaan bij 269	Tankmuur	6076
091	Zandvoortselaan 309	Woonhuis	6077
092	Zandvoortselaan 357; 359	Dubbel woonhuis	6078
Zandvoort/Buitengebied			
093	Duingebied P.W.N.	onbekend	6079

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 1, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
drs. E. van der Kleij
Bureau Cultuur
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, september 1992.